

Λύκε λύκε είσαι εγώ;

Λίγα είδη έχουν μαγέψει και αιχμαλωτίσει τους ανθρώπους, ευχάριστα ή δυσάρεστα, όσο οι λύκοι. Μέσα από αιώνες παραδόσεων και παραποιήσεων στις τέχνες και τη λογοτεχνία, οι λύκοι έγιναν ένα παγκόσμιο σύμβολο του κακού που χτυπάει την πόρτα του πολιτισμού με σκοπό να καταβροχθίσουν αθώους ανθρώπους, όποτε τους δοθεί η ευκαιρία. Το στερεότυπο αυτό, που ελάχιστη σχέση έχει με την πραγματικότητα, έχει συντηρήσει μία τελείως εσφαλμένη απεικόνιση της φύσης και της συμπεριφοράς των λύκων και έχει οδηγήσει στο να εξαφανιστεί σχεδόν τελείως το είδος στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, μέσω μαζικών πυροβολισμών, παγίδων, βασανιστηρίων, πυρπόλησης, δηλητηριάσεων, ακρωτηριασμών. Στην Ελλάδα, μέχρι πρόσφατα κυριαρχούσε η παραδοχή ότι ο λύκος είχε εξαφανιστεί από την Πελοπόννησο τη δεκαετία του 1930 κι αυτό γιατί ζει εκεί σε μικρό αριθμό. Σε μικρό αριθμό ζει και στο ηπειρωτικό κομμάτι της χώρας (κυρίως στα βόρεια και τη Στερεά Ελλάδα) και όλως παραδόξως σε ακόμα πιο μικρό αριθμό στην οροσειρά της Πίνδου.⁷ Πιο πιθανό είναι ο άνθρωπος να κερδίσει σε τυχερό παιχνίδι, παρά να δει στη ζωή του λύκο.

Αν και ο λύκος έχει συνδεθεί με τη σκοτεινή πλευρά της ανθρώπινης φύσης, εντούτοις η λέξη συνδέεται στενά με τη λέξη λευκός* (φωτεινός). Ο φωτεινός Απόλλωνας ήταν λύκ[ε]ιος και η λύσσα** κοιτάζοντας κατάματα τη λύκαινα, πιθανόν να ήταν μία λυκόμορφη δαιμόνισσα που λύει μία παράξενη τρέλα, μία κατάσταση πέρα από τον θυμό. Ο Δίας ήταν *επίσης* Λύκαιος και ο λύκος ήταν κάποτε το ιερό ζώο του Δία ως σύμβολο της άνοιξης,⁸ αλλά και η Εκάτη προσφωνείται με τα ονόματα Σκύλλα και Λύκαινα, που ήταν τα ιερά ζώα της Αρτέμιδος και του Απόλλωνα. Η Λουκόσουρα ήταν η πρώτη πόλη που την είδε ο ήλιος, γιατί ο λύκος έχει αφήσει αμέτρητα ίχνη στην τοπωνυμία (Canteloup, Lounre, Louveciennes, Λυκώρεια, Λυκούρια, Λυκία, Λυκαίον, Λυκοποριά, Λύκτος) και στα ονόματα των ανθρώπων (Lelou, Leleu, Duranloup, Lopez, Wolfgang, Wolfric/Wulfric, Λυκούργος, Λυκομήδης). εντούτοις, σπάνια βρίσκει κανείς ιστορία ή μύθο που να παρουσιάζει τον λύκο θετικά. Πολλά χαρακτηριστικά με τα οποία συνδέουμε τον λύκο είναι αναληθή και περιοριστικά. Μέχρι πρόσφατα, οι λύκοι είχαν σχεδόν εξαλειφθεί στις ΗΠΑ

* Εκ του λύκη, που σημαίνει φως (*λυκαυγή, λυκόφως, λύχνος* – λατ.: *lyceo, lux*, etc). Kenneth R. Moore, “Pythagoras and the (Were)Wolf”, *Athens Journal of History*, 2 (4), 2016, σ. 227-238.

** Η ομηρική λύσσα ετυμολογείται ως το θηλυκό του λύκου. Προσδιορίζεται κατά την αρχαιότητα ως η λυκόμορφη θεότητα που μεταμόρφωνε τους σκύλους σε λύκους. Προέρχεται από το λύω, που υπό μία έννοια συνδέεται με το αφήνω κάτι ελεύθερο. Ο «λυσσασμένος» χρησιμοποιείται πρώτη φορά πολιτικά κατά την Γαλλική Επανάσταση, με την *Les Enrages* να είναι μία παρισινή εξτρεμιστική ομάδα με πρωταγωνίστριες κυρίως γυναίκες (αργότερα «η λυσσασμένη» απέκτησε άλλη χροιά). Τον Μάη του '68, κυρίως άντρες πια, αναβίωσαν τους «Λυσσασμένους». Πέραν αυτών, το γεγονός ότι οι μυθικές και λογοτεχνικές αναπαραστάσεις της δαιμονικής οργής του λύκου, θα μπορούσαν κάλλιστα να είναι το αποτέλεσμα της λύσσας, επισημάνθηκε από τους Bill Wasik και Monica Murphy στην πολύ ευανάγνωστη μελέτη τους *Rabid: A Cultural History of the World's Most Diabolical Virus*, Viking (Λονδίνο 2012).

εξαιτίας του κυνηγιού και άλλων προγραμμάτων ελέγχου και περιορισμού των αρπακτικών.* Στην Γαλλία οι τελευταίοι λύκοι σκοτώθηκαν το 1920 – αποτέλεσμα ενός συστηματικού και εξοντωτικού κυνηγιού από τον 19ο αιώνα (το 1992 «επέστρεψαν» δύο λύκοι του είδους *Canis lupus italicus*). Όπως σε πολλά ζώα, έτσι και στους λύκους, η σχέση τους με τον άνθρωπο είναι που τους επιτρέπει είτε να προστατεύονται είτε να εξαλείφονται. Βασικές ψυχές στο οικοσύστημα, οι λύκοι ανέκαθεν προκαλούσαν έντονες αντιδράσεις και διατηρούσαν οξυμένο το θυμικό των ανθρώπων, που είτε τους είχαν συναντήσει, είτε τους φαντάζονταν (δεν θα έλεγα το ίδιο τώρα, που οι πιθανότητες του σύγχρονου ανθρώπου να συναντήσει ή έστω να υποπτευθεί την παρουσία λύκου είναι από σπάνιες έως μηδαμινές – ακριβώς όπως κι ο αριθμός των λύκων).

Οι λύκοι ήταν σύντροφοι κυνηγοί για τις κοινωνίες που επίσης χρησιμοποιούσαν το κυνήγι ως μέσο επιβίωσης.**

* Από το 1995 και έπειτα, Αμερικανοί βιολόγοι ξαφνιάστηκαν όταν συνειδητοποιήσαν ότι η επανεισαγωγή λύκων στο Yellowstone (μία περιοχή που είναι στο επίκεντρο της προσοχής από το 1930) όχι μόνο έδωσε ζωή στο οικοσύστημα, αλλά επανέφερε κι άλλα είδη που είχαν εγκαταλείψει την περιοχή, διχάζοντας τους επιστήμονες που διατηρούσαν πιστά την παραδοχή ότι οι λύκοι είναι ανεξέλεγκτα και αιμοβόρικα ζώα. Το πιο σημαντικό: παρατηρώντας τους λύκους του Yellowstone, βρήκαν πως οι λύκοι δεν βελτίωσαν άρδην το οικοσύστημα σκοτώνοντας και μειώνοντας τον πληθυσμό (που ήταν και το σκεπτικό των επιστημόνων για την επανεισαγωγή), αλλά επειδή άλλαξαν τη συμπεριφορά του οικοσυστήματος (Brodie Farquhar, “Wolf Reintroduction Changes Ecosystem in Yellowstone”, *Yellowstone National Park Trips*, 2021 (διαθέσιμο στη σελίδα <https://www.yellowstonepark.com/>)).

** Η ιστορία του *Λύκου* ξεκινάει πολύ καιρό πριν γίνει μύθος. Φορώντας ζώα, οι κυνηγοί της Παλαιολιθικής Εποχής μιμούνταν αρπακτικά όπως ο λύκος, για να ενσωματώσουν τις ικανότητες του αρπακτικού που θαύμαζαν – ιδιαίτερα την ικανότητά του να κρύβεται, και την αντοχή του. Οι άνθρωποι εκείνης της εποχής μπορούσαν να κατανοήσουν πώς είναι να είσαι λύκος και την ίδια στιγμή το τελετουργικό τους έκανε να καταλαβαίνουν καλύτερα και τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος. Οι αρχαίες κυνηγετικές ομάδες πίστευαν ότι μετέφεραν έτσι τις ψυχές τους στα σώματα λύκων. Σήμερα, ενδεχομένως να

δαίμονες και παρουσία αιμοβόρικη για τους βοσκούς και τους κτηνοτρόφους, κυρίως όμως αποκρυσταλλωμένο στη λαϊκή παράδοση της δυτικής κουλτούρας ως το πιο εμβληματικό ζώο της άγριας φύσης. Ο παλιός φόβος του ανθρώπου ότι ο λύκος ανά πάσα στιγμή μπορεί να τον μετατρέψει σε θήραμα, διαφαίνεται στα παραμύθια και στους μύθους, στις απεικονίσεις και φυσικά στη συστηματική και μεθοδευμένη εξόντωσή του. Ο λύκος έχει χαρακτηριστεί ως πλεονέκτης, αδηφάγος, δόλιος, δολοφόνος και όταν τα αρπακτικά δολοφονικά του ένστικτα στρέφονται προς τον άνθρωπο, τότε ούτε λίγο ούτε πολύ ο λύκος μετατρέπεται στην ανθρώπινη συνείδηση ως το πλάσμα εκείνο που σε κοιτάζει πεντακάθαρα, χωρίς εσύ να μπορείς να το δεις. Αυτός ο παλιός φόβος έχει οδηγήσει τον άνθρωπο στο τέχνασμα να ενσωματώσει τη βία στην ανθρώπινη συμπεριφορά: ο άνθρωπος καλύπτεται με την εικόνα του κυνηγού ή του πολεμιστή, όταν επιδιώκει «στα φανερά» να κάνει κακό σε άλλους – μεταμορφώνεται σε λύκο, όταν το κακό του θέλει να είναι αόρατο και υποχθόνιο· αυτή η μεταμόρφωση του ανθρώπου σε λυκάνθρωπο στοίχιωνε επί αιώνες τον δυτικό πολιτισμό.

Στην ποιοτική έρευνα των A. Flykt et.al., στο πλαίσιο του *Human Dimensions of Wildlife*, παρουσιάστηκαν εικόνες από αρκούδες, λύκους, άλκες και λαγούς στους συμμετέχοντες, οι οποίοι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους δήλωσαν ότι φοβούνται περισσότερο τους λύκους κι αμέσως μετά τις αρκούδες. Ανεξάρτητα από τον φόβο, οι εικόνες αρκούδας προκάλεσαν τις

ερμηνεύαμε την πρακτική αυτή, ανθρώπινη μεταμόρφωση προς τη φυσικότητα, αλλά στην πραγματικότητα ήταν μία αλλαγή ταυτότητας, μία μετεμψύχωση, μία μετανάστευση των ψυχών (Peter Arnds, “The Wolfman between History, Myth and Biopolitics”, στο *Lycanthropy in German Literature*, Palgrave Macmillan, Μπέσινγκστούουκ 2015, σσ. 11-24).

ισχυρότερες φυσιολογικές αντιδράσεις και οι εικόνες λύκων έδειξαν τις ισχυρότερες αρνητικές συσχετίσεις.⁹

Από την αρχή τους, τα κείμενα, αν και προορίζονταν να είναι συμβολικά και μεταφορικά, είχαν μία βαθιά επίδραση στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν τους λύκους στη δυτική κουλτούρα. Τι ακριβώς φανταζόμαστε όταν φανταζόμαστε τον λύκο σήμερα; Πώς μας έρχεται στο μυαλό η ύπαρξη των λύκων, η μορφή και η συμπεριφορά τους; Και ακόμα περισσότερο: πώς κατάφερε ο άνθρωπος από το να μιμείται τον λύκο στο κυνήγι, να κατασκευάζει τον *Λύκο* ως τον ανθρώπινο τόπο της λογοτεχνίας;

Ο Jack London έβλεπε τον λύκο ως τον αναπάντεχο κυνηγό. Ο Rudyard Kipling ως τον νηφάλιο και υπεύθυνο υποστηρικτή του δικαίου της ζούγκλας (*Μόγλης*). Κατά πόσο όμως η προσπάθεια της φαντασίας συνδέεται με την εμπειρία της ανάγνωσης; Κι όμως ο *Λύκος* ακούραστα ανανεώνεται στις σελίδες από τις πρώτες πρώτες ιστορίες που συναντιούνται με τον αναγνώστη: «Σας στέλνω σαν πρόβατα ανάμεσα στους λύκους» (Ματθαίος 10:16)· αλλά και ιστορίες χαμένων νέων κοριτσιών, αποπλανήσεις πίσω από το δάσος· πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο λύκος και η λογοτεχνία πάνε χέρι χέρι.

Το πιο πολιτισμικά καταγεγραμμένο ζώο (περισσότερο κι από το περιστέρι, το αρνί, το άλογο, το κοράκι ή την κουκουβάγια), ο λύκος είναι το αντίθετο του ακίνδунου εξημερωμένου σκύλου. Είναι ο Κάιν της άγριας φύσης. Κι ο άνθρωπος πριν φτάσει προς την πόλη, προς τον πολιτισμό, έπρεπε πρώτα να διασχίσει το πυκνό και ανήλιαγο δάσος – κι έπρεπε πρώτα να το κάνει με τη φαντασία του. Από τότε μέχρι σήμερα επιστρέφουμε συνεχώς συμβολολογικά

σε αυτό το δάσος. Στην αρχαία Ελλάδα συνδεόταν τότε με το φωτεινό, τότε με το σκοτεινό· ο Λύκος ή πιο σωστά η Λύκαινα ζούσε μέσα από την Μορμώ –ένα από τα πολλά θηλυκά τέρατα της μυθολογίας, που πήρε τερατόμορφα χαρακτηριστικά επειδή έφαγε τα παιδιά της (η ανθρώπινη φαντασία δεν μπορούσε να δεχτεί ότι μία τυπική γυναίκα ανθρώπινη μορφή θα έκανε κάτι τόσο αποτρόπαιο)– η Μορμώ ήταν τερατόμορφη, άλλαζε συνεχώς μορφές με πιο σταθερή μορφή αυτή της λυκογυναίκας. Σταδιακά, έδωσε τη θέση της στη Μορμολύκη. Έχουμε όμως και τη γέννηση της Ρώμης από την Λύκαινα. Έχουμε τα Λουπερκάλια, έχουμε πάμπολλες διαδρομές απ’ όλα τα μήκη της ιστορίας και τα πλάτη της γης, όπου ο λύκος μεταμορφώνεται συστηματικά στον ψυχοπομπό, στο χθόνιο, στο σκοτεινό, στο ανοίκειο (λυκάνθρωπος – ούτε άνθρωπος, ούτε λύκος), γίνεται ο Άνθρωπος-Λύκος του Φρόντ, ο βουλιμικός Κακός Λύκος με τα τρία γουρουνάκια, παραφυλά στη διάσημη Κοκκινοσκουφίτσα^{*} που έχει γίνει αντικείμενο μελέτης πάμπολλων πεδίων, επιστρέφει στα Βαλκάνια με κανιβαλικές διαθέσεις, μέχρι που η συνεχόμενη εξόντωσή του εντός και εκτός κειμένων τον περιορίζει στο μοναδικό μέρος που ο άνθρωπος του το επιτρέπει: στον *Μέλανα Δρυμό*.^{**} Σήμερα, είναι σχεδόν απίθανο, κάνοντας μία βόλτα στην εξοχή, να συναντήσουμε

* Μόνο ένα ρώσικο παραμύθι έχει βρεθεί να απεικονίζει τον λύκο θετικά. Πρόκειται για το “A Tale of Ivan Tsarevich, the Firebird and the Grey Wolf”, γραμμένο από τον Alexander Afanasyev, αν και η αρχική εκδοχή της ιστορίας εντοπίζεται σε μία λατινική ανθολογία ιστοριών του 1480. Από την άλλη, ο Michel Pastoureaux σημειώνει στο βιβλίο του *Le loup: Une histoire culturelle* (Le Seuil, 2018), ότι η πρώτη γραπτή απαντοχή της «Κοκκινοσκουφίτσας» χρονολογείται από το έτος 1000.

** Ο αναγνώστης της εκλάβει τον παραπάνω τόπο όχι μόνο ως αυτός που είναι, αλλά και ως τόπο δίχως εισβολή, ως κατάλοιπο του παρελθόντος.

λύκο. * Κι όμως, παραμένει ακούραστα κεντρικό θέμα στη λογοτεχνία. Τον βρίσκουμε σε μυθιστορήματα (crime, horror), σε διηγήματα και στην παιδική λογοτεχνία, στην ποίηση, σε βιογραφικά κείμενα και ταξιδιωτική λογοτεχνία, αλλά και σε ορισμένα δευτερογενή κείμενα πολεμικού και κριτικού περιεχομένου.

Δημοσιευμένο το 1979, το *Of Wolves and Men*¹⁰ του Barry Lopez, αποτέλεσε την κλασική εξερεύνηση της περίπλοκης σχέσης ανθρώπου και λύκων. Το βιβλίο του Lopez αποκαλύπτει τη δυσάρεστη αλληλεπίδραση του πολιτισμού στον πληθυσμό των λύκων ανά τους αιώνες και την ανάδειξη του λύκου ως άγριο πλάσμα στην ανθρώπινη σκέψη. Οι Ιθαγενείς Αμερικανοί θεωρούσαν τον λύκο σύμβολο πνευματικού, ζώο σεβαστό, που μπορεί να κάνει τόσο το άτομο, όσο και την κοινότητα ισχυρότερα. Ο Lopez προσφέρει μέσα από το *Of Wolves and Men* το γοητευτικό προφίλ ενός από τα πιο σημαντικά ζώα του οικοσυστήματος, ασκώντας κριτική στη λαογραφία που έχει επιτρέψει στο δυτικό μυαλό να δαιμονοποιεί επί αιώνες τους λύκους. Κάπου εκεί ο Lopez εντοπίζει και τη μεγάλη ανάγκη της Εκκλησίας να ορίσει το σώμα των πιστών ως το εκ διαμέτρου αντίθετο από την αμαρτωλή φύση του λύκου («όποιος φεύγει από το μαντρί, τον τρώει ο λύκος»). Στη μεσαιωνική εκκλησία ο αιρετικός έγινε μάγισσα, αλλά το διαβολικό, το απόλυτο κακό ήταν η

* Οι μόνοι που διαμαρτύρονται προς την Πολιτεία είναι οι κυνηγοί σε Μακεδονία και Θράκη, που μαζεύουν υπογραφές για να πάψουν να έρχονται αντιμέτωποι με τον φυσικό θηρευτή του οικοσυστήματος – τον λύκο. Οι περισσότερες καταγγελίες και η μεγαλύτερη αναστάτωση επικεντρώνεται στο γεγονός ότι οι λύκοι, κατά τη διάρκεια του κυνηγιού τους, επιτίθενται ή σκοτώνουν τα σκυλιά τους. (Kynigesia Team, “Με ντοκουμέντα η αλήθεια για το ζήτημα των λύκων!” ΚΥΝΗΓΕΣΙΑ, <https://kynigesia.gr>).

μορφή του λύκου. Ο λύκος, μας λέει ο Lopez, έγινε ο σκύλος του Διαβόλου.

Κι όμως αυτό που έχει ενδιαφέρον, σε σύγκριση με άλλα σαρκοβόρα πλάσματα της Βίβλου, είναι ότι σε κανένα μέρος της Βίβλου δεν περιγράφονται στην πραγματικότητα οι κακόβουλες πράξεις των λύκων. Ο Λύκος αναφέρεται πάντα ως σύμβολο προδοσίας, σκληρότητας και αγριότητας. («Προσέχετε από τους ψευδοπροφήτες, οι οποίοι έρχονται προς εσάς με ενδύματα προβάτων, ενώ από μέσα είναι λύκοι άρπαγες», Ματθαίος 7:15, «Οι δικασταί ομοιάζουν με τους αιμοβόρους και αχορτάστους λύκους της Αραβίας, οι οποίοι δεν αφήνουν τίποτε διά το πρωί», Σοφονίας 3:3). Ούτε στην Παλαιά ούτε στην Καινή Διαθήκη μπορούν να βρεθούν πράξεις των λύκων· υπάρχει μόνο το εξής δεδομένο: ότι ο λύκος είναι το μυστικοπαθές ζώο που μένει κρυμμένο από τους ανθρώπους κατά τη διάρκεια της ημέρας και εμφανίζεται κυρίως το σούρουπο και τη νύχτα. Ο Λύκος στη Βίβλο μεταφέρει το νυχτερινό μήνυμα. Επειδή σκοτώνει τα πρόβατα [για να τραφεί], γίνεται έτσι το πιο διαχρονικό δοχείο συμβολισμού της αμαρτίας και του κακού. Με αφετηρία τα εκκλησιαστικά κείμενα, γίνεται ένας Άλλος στη λογοτεχνία.

Η υστερία που προκλήθηκε από τη δήθεν συμμαχία μεταξύ Σατανά, μάγισσας και λύκου, έδωσε χώρο στις θεμελιώδεις ανοησίες και φοβίες να γίνουν αδιάψευστα στοιχεία, με αποτέλεσμα χιλιάδες λύκοι να θανατωθούν, όπως επίσης και άνθρωποι που κατηγορήθηκαν για λυκανθρωπία.*

* Το 1589 ο Γερμανός Peter Stumpp (αλλού ως Peter Stumpf) που έμεινε γνωστός ως ο Λυκάνθρωπος του Bedburg εκτελέστηκε για εγκλήματα λυκανθρωπίας, μαγείας και κανιβαλισμού. Ήταν χήρος και μαζί του εκτελέστηκε και η κόρη του με την κατηγορία της αιμομιξίας. Και οι δυο τους υπέστησαν μια πολύ βίαιη εκτέλεση – τα σώματα αποσπάστηκαν από τα κεφάλια, κάηκαν και θάφτηκαν για να μην ξαναεμφανιστούν ως λυκάνθρωποι.